

اثری ماندگار از یک دانشمند ناشناخته امامی مذهب

○ حسن انصاری قمی

یکی از فضیلات امامیه که در میانه قرنهای ۶ و ۷ ق در بغداد می‌زیسته و مانند بسیاری از علمای امامی مذهب که در این دوره زمانی در بغداد و یا سایر شهرهای سنی مذهب و خصوصاً شهرهای سرزمینهای میان‌ی و غربی جهان اسلام می‌زیسته‌اند، ناشناخته مانده و حتی امامی بودن او روشن نشده، شخصی است به نام اصیل‌الدین (و یا مکین‌الدین) ابوعبدالله حسین بن ابی البرکات محمد بن ابی‌الفتح عبدالقاهر بن ابی البرکات محمد بن عبدالله بن یحیی ابن الوکیل بغدادی کرخ معروف به ابن الشطوی ما که از وی با عنوان‌های «الشیخ الاجل» و «العقل المحتسب» یاد کرده‌اند. بنا به گزارش منابع او در اواخر ربیع‌الاول سال ۵۵۷ ق متولد شد و در ۷ شعبان ۶۳۰ ق در بغداد درگذشت. گفته‌اند که خاندانش اهل حدیث بوده‌اند. پدرش محمد بن عبدالقاهر معروف به ابن الشطوی خود از پدرش و دیگران حدیث شنید و متولی نظارت بر عقار خاص گردید و البته در جوانی درگذشت. عبدالقاهر، نیای ابن شطوی ما نیز که وی هم به ابن شطوی شهرت داشت، از «عدول» بغداد بود و در عین حال متولی حسبه در

ناحیه غربی آنجا نیز بود. او همچنین متولی قضا در بخشی از کرخ بود. عبدالقاهر افزون بر دانش فقه که بر همان اساس نیز مقام قضا یافته بود، به حدیث نیز عنایت داشت و خود از پدرش و دیگران حدیث شنیده بود و البته حدیث نیز می‌گفت. پدر نیای ابن شطوی ما و به عبارت دیگر پدر عبدالقاهر یعنی ابوالبرکات محمد بن عبدالله نیز اهل علم بود و قرآن را به قرائت نزد چند تن خوانده بود، کما اینکه از عده‌ای حدیث شنیده بوده است. او خود نیز حدیث می‌گفت و تعدادی از محدثان عصر از وی حدیث شنیده بودند؛ مانند ابوبکر محمد فرزند سمعی و ابوطاهر احمد بن محمد سلفی اصفهانی و دیگران.

بنابراین خاندان ابن شطوی در بغداد تا چند نسل هم اهل دانش بودند و هم در مناصب رسمی دینی متولی برخی امور همچون قضا بودند. از همین رو ابن فوطی درباره ابن شطوی ما می‌نویسد: «من بیت‌العدالة و الروایة».

ابن شطوی مترجم ما، طبق سنت خانوادگی خود از پدرش محمد حدیث شنید و نیز از کسانی چون ابوالفرج محمد بن احمد بن نیهان. او همچنین توانست از نیایش عبدالقاهر حدیث بشنود. ابن شطوی پس از

بنابراین گزارش ابن فوطی که می‌نویسد ابن شطوی در جمادی‌الآخره سال ۶۱۳ ق درگذشت، نمی‌تواند صحیح باشد. گفته‌اند که پس از مرگ او را به کربلا (مشهد الحسین «ع» منتقل کردند و آنجا به خاک سپردند. این مطلب خود امامی بودن وی را نشان می‌دهد.^۱

II

شیخ طوسی (۴۶۰ ق) افزون بر فقه و اصول و کلام، در تفسیر نیز در میان امامیه به عنوان مؤلفی برجسته و صاحب سبک و مبدع قلمداد می‌گردد. او با تألیف تفسیر جاودانه‌التبیان، قرن‌ها امامیه را میراث‌خوار خود در زمینه تفسیر، همچون فقه و کلام کرد. چنانکه در پایان یک نسخه خطی کهنه‌التبیان آمده است، شیخ کتاب خود را در ۲۱ رجب ۴۴۱ ق به پایان برد و در یکشنبه ۱۴ جمادی‌الآخره ۴۴۴ ق کتابش را تبیض کرد.^۲ از کتاب التبیان، همچون بیشتر آثار شیخ طوسی، نسخه‌های کهن بسیاری باقی مانده است؛ لیکن متأسفانه نسخه کهن و کامل این اثر یکجا موجود نیست و نسخه‌های موجود که در ذیل به معرفی مختصر آنها پرداخته خواهد شد، هر کدام تنها بخش‌هایی از متن تفسیر را دربر دارد:

۱. قدیمی‌ترین نسخه‌ای که از کتاب تبیان می‌شناسیم، نسخه‌ای است که بر روی آن گواهی شیخ الطائفة به تاریخ ۴۵۵ ق موجود است. آغاز این نسخه، آیه ۱۲۱ سوره آل عمران و پایان آن، آیه ۵۱ سوره مائده است. این نسخه هم‌اکنون در کتابخانه آیت‌الله مرعشی در قم (به شماره ۸۳) موجود است.

۲. نسخه‌ای ناقص در کتابخانه آستان قدس رضوی، به شماره ۱۷۴ و کتابت ۵۰۶ ق.

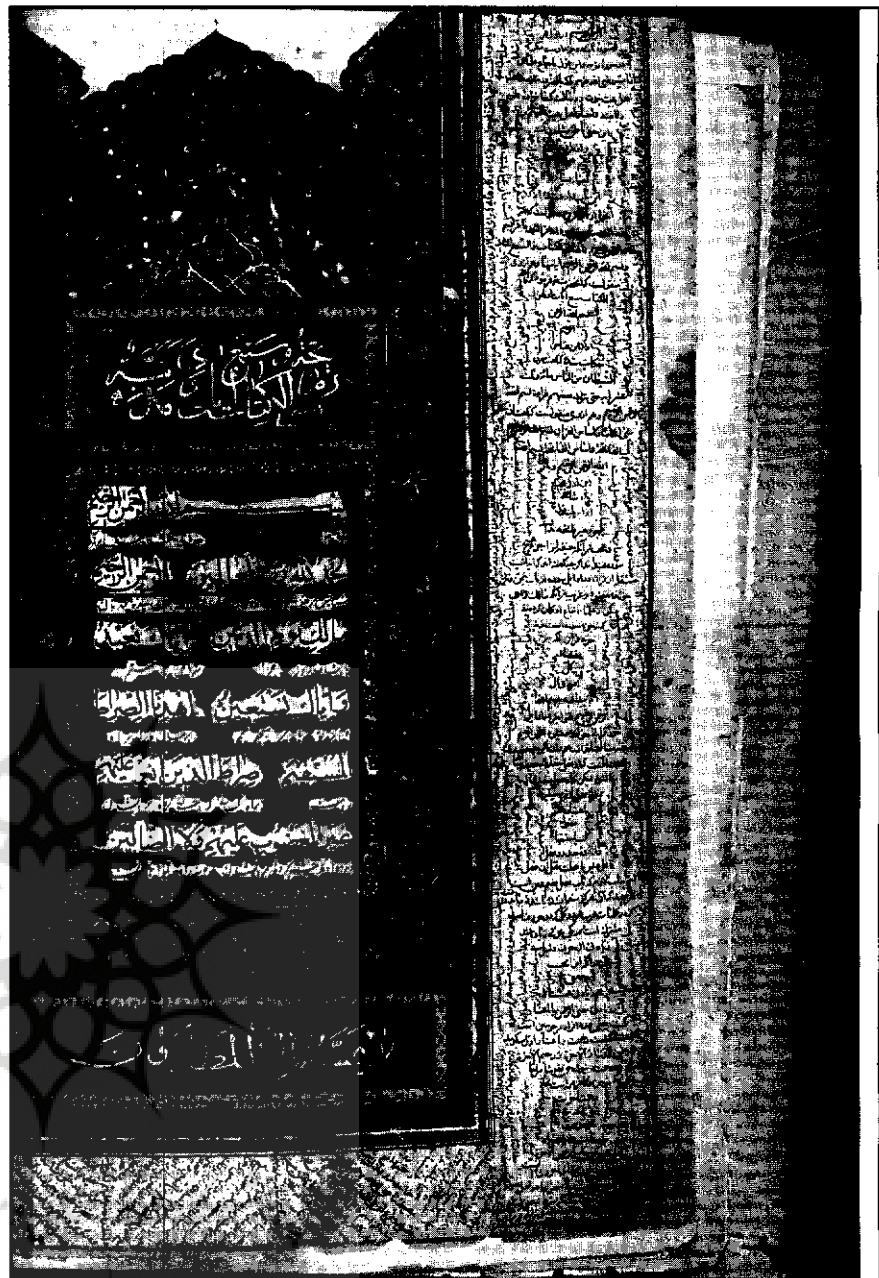
۳. نسخه شماره ۱۷۴ موجود در کتابخانه ملک به تاریخ ۵۶۶ ق که این نسخه نیز از آیه ۴۴ سوره هود تا آیه ۶۲ کهف را شامل می‌شود.^۳

۴. نسخه علی‌بن حمزه بن محمد بن احمد بن شهریار، خازن مشهد امیرالمؤمنین علی (ع) که به تاریخ ۵۶۷ قمری کتابت شده و در سال ۵۷۰ ق با نسخه اصل به خط مصنف مقابله شده است (در ۲۲۱ برگ). این نسخه نیز از آیه ۱۳۶ سوره بقره آغاز گردیده و تا آیه ۱۲۰ سوره آل عمران را دربر می‌گیرد. این نسخه اینک در کتابخانه دانشگاه پرینستون آمریکا و تحت شماره ۱۲۵۹ ثبت شده است.

۵. نسخه محمد بن علی بن (?) محمد بن حسن بن حیدر که در جمادی‌الاول سال ۵۸۱ ق کتابت شده و از سوره‌الزاریات، آیه ۱۱۰ آغاز و تا پایان قرآن ادامه می‌یابد. این نسخه در کتابخانه خراجی اوغلو (بورسا - ترکیه) به شماره ۱۸۲۲ موجود است.

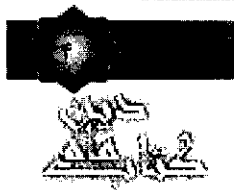
۶. نسخه‌ای در کتابخانه آیت‌الله مرعشی، به شماره ۳۶۶۵ به خط نسخ نازیبای عزیز بن المحسن بغدادی در ذیقعدة سال ۸۶ (؟) که به عقیده دانشمند معظم جناب دکتر سید محمود مرعشی یقیناً سال ۵۸۶ ق کتابت شده است. این نسخه مشتمل بر جزء هفتم و هشتم است.

۷. نسخه‌ای نیز از سده ششم قمری به خط نسخ به شماره ۸۴۱۹ در کتابخانه آیت‌الله مرعشی موجود است که این نسخه هم ناقص است.

گذراندن مراتب تحصیل، خود به تحدیث پرداخت و در عین حال طبق سنت خانوادگی و چنانکه معمول آن اعصار بوده است، متولی مقام حسبه در بغداد شد. دست یافتن افراد این خاندان و خاصه ابن شطوی ما به مقامات رسمی و دولتی در عصر خلیفگان بنی عباس، با توجه به امامی بودن این خاندان و یا حداقل ابن شطوی، حائز اهمیت و شایسته بررسی است. ابن فوطی گزارش می‌کند که ابن شطوی نزد قاضی‌القضات ابوالفضائل قاسم بن یحیی شهرزوری، در میان «شهود» وی قلمداد می‌شد. همو تأکید می‌کند که ابن شطوی در تمامی بغداد یعنی دو جانب شرقی و غربی بغداد متولی حسبه بود و این مقام برجسته رسمی ابن شطوی را می‌رساند.

ابن نجار صاحب ذیل تاریخ بغداد از وی روایت می‌کرده و در ضمن گفته است که ابن شطوی بیشتر اهل ادب بوده است (کانه ادیباً). بنا به گزارش همو، ابن شطوی ذیلی بر تاریخ محمد بن جریر طبری جمع کرده بود. زکی‌الدین ابومحمد عبدالعظیم بن عبدالقوی منذری صاحب التکملة لوفیات النقلة می‌نویسد که از ابن شطوی اجازه‌های متعددی داشته که برای وی از بغداد می‌فرستاده است و از جمله در جمادی‌الآخره سال ۶۲۶ ق.

این دو نسخه محتمل است که تاریخی متفاوت از آنچه که گفته شد، داشته باشد و به هر حال باید مورد بررسی دقیق تری قرار گیرد.^۱ در مورد نسخه دوم (آستان قدس) نیز، اطلاعی درخصوص میزان نقص آن ندارم و بهرحال حتی باید تاریخ آن نیز مورد بازبینی قرار گیرد، گرچه این احتمال را نیز می‌دهم که این نسخه، چیزی جز نسخه شماره ۳ نباشد.

۸. آقا بزرگ طهرانی در الناس فی القرن الخامس (طبقات اعلام الشیعه، قرن ۵ ق) نسخه‌ای از تفسیر تبیان را معرفی می‌کند که به عقیده مؤلف به فرمان ابوالمحاسن اسماعیل بن عقیل حسینی سلفی (سلیقی ظ)، احتمالاً شاگرد و بهرحال معاصر شیخ طوسی و وسیله هیئ‌اله بن علی بن محمد المالکی (که محتملاً منسوب به مالک‌اشتر است و نه مذهب مالکی) در دهه آخر رجب ۴۷۶ ق در نجف کتابت شده است. این نسخه بنا به گفته آقا بزرگ طهرانی، در کتابخانه مرحوم فخرالدین نصیری موجود بوده است. بهرحال بنا بر همین برداشت، آقا بزرگ از ابوالمحاسن اسماعیل سلیقی به عنوان یکی از علمای قرن پنجم یاد کرده است؛^۲ این در حالی است که گویا این نسخه کتابت ۷۷۶ ق داشته باشد و بهرحال باید در مورد تاریخ این نسخه دقت بیشتری کرد.^۳

۹. آقا بزرگ همچنین در الثقات العیون فی سادس القرون (طبقات اعلام الشیعه، قرن ۶ ق)، از کسی نام می‌برد با عنوان: محمد بن منگابن ابی علی الاسترآبادی که نسخه‌ای را به کتابت ۴۸۶ ق (تاریخ جزء ۷) که شامل جزءهای ۷ و ۸ از تفسیر تبیان بوده، در ۵۳۸ ق خریداری کرده است. بر روی نسخه برخی از معاصران مالک چنین نوشته‌اند: «صاحبه و مالکه خواجه امام عالم صلاح‌الدین ظهیرالاسلام شیخ الائمه ادام‌الله نعمته و حرس تأیید محمد بن منگابن ابی علی الاسترآبادی اشتراه ۵۳۸». بنا بر گفته شیخ آقا بزرگ، بر این نسخه تملک علی بن حسین بن محمد بن ابراهیم دربی نیز دیده می‌شود که آقا بزرگ او را نمی‌شناسد. این نسخه در کتابخانه ثقة الاسلام میرزا علی تبریزی شهید موجود بوده است.^۴ احتمال بسیار دارد که این نسخه همان نسخه‌ای است که هم‌اکنون در کتابخانه آیه‌الله مرعشی موجود است و ما از آن در ذیل شماره ۶ یاد کردیم. در این صورت نسخه کتابخانه یاد شده، صدساله پیشتر از تاریخ پیشنهادی جناب آقای دکتر سید محمود مرعشی (ایده الله تعالی) خواهد بود و صد البته اهمیت بسیار بیشتری خواهد داشت؛ بهرحال باید برای بررسی بیشتر، اصل نسخه را مورد بازبینی قرارداد.

۱۰. آقا بزرگ در الذریعه از نسخه‌ای یاد می‌کند که شامل بخش میانی آیه ۱۳۰ سوره بقره تا آیه ۱۱۶ آل عمران و به خط محمد بن محمد بن علی بن الدری بوده و از او کتابت این بخش در ۲۹ شعبان سال ۵۷۶ فراغت یافته بوده است.

همچنین این نسخه را با اصل خود، شیخ علی بن یحیی مقابله کرده و از آن در شوال همان سال فراغت یافته است. این نسخه گویا در اصل در سه مجلد بوده است که آقا بزرگ تنها موفق به زیارت مجلد دوم آن شده است. این نسخه در خزانه غرویه حضرت امیر(ع) در نجف موجود بوده است.^۵ آقا بزرگ چنین می‌پندارد که کتاب این نسخه کسی نیست جز محمد بن محمد بن علی بن ظفر حمدانی قزوینی، شاگرد شیخ

منتجب‌الدین و راوی فهرست او و در این صورت در (و شاید عرووی، بنا بر نقل دوم آقا بزرگ) را تصحیف قزوینی می‌داند.^۶ این احتمال به نظر ما اندکی بعید است.

III

نسخه‌ای از التبیان شیخ طوسی توسط ابن شطوی کتابت شده است: نخستین بار آقا بزرگ طهرانی در الذریعه از نسخه‌ای از التبیان یاد کرده که به گفته او توسط حسین بن محمد بن عبدالقاهر بن محمد بن عبدالله بن یحیی الوکیل معروف به ابن شمووی (؟) کتابت شده است. او می‌افزاید که این نسخه که در کتابخانه مرحوم حضرت آیه‌الله بروجردی (بروجرد) موجود بوده، توسط کاتب و برای استفاده شخصی (کتابه لنفسه) نوشته شده و این مجلد را در روز جمعه ۷ رمضان ۵۹۳ آغاز کرده و در شب جمعه سوم ربیع‌الاول ۵۹۴ ق به پایان برده است. این نسخه از آیه ۵۵ سوره نحل تا سوره یس را شامل می‌شود.^۱ آقا بزرگ در الثقات العیون نیز از همین نسخه یاد کرده است؛ وی ضمن نام بردن از ابن شطوی (و البته با تحریف ابن السطوین)، صرفاً گفته است که او برای خود نسخه‌ای از التبیان را نوشته بوده است.^۲ آقا بزرگ که از ابن شطوی به صورت تحریف شده نام برده، دیگر هیچ اطلاعی از وی ندارد و از گزارش منابع سنی درباره او آگاه نیست. علت اینکه آقا بزرگ نام وی را در شمار عالمان شیعی و امامی آورده، این بوده است که او نسخه‌ای از التبیان را برای استفاده شخصی نوشته بوده است و این کتابت به مثابه شغل نبوده است. این نسخه هم‌اکنون در کتابخانه امام صادق(ع) (نوربخش) بروجرد، به شماره ۳۲ موجود است و جزء ۴ تبیان را شامل می‌شود و در ۶۳۲ صفحه است.^۳

در سفر دوم به یمن در شهر تریم (در آستان حضرموت)، به نسخه‌ای از التبیان برخوردیم که برای من و دوست دانشمند جناب آقای سیدعلی موجانی - دام بقائه - بسیار جلب توجه کرد، چرا که نسخه بسیار کهنه بود. پس از بررسی عکس این نسخه در تهران (در وزارت محترم امور خارجه)، دریافتیم که این نسخه چیزی نیست جز جلد آخر التبیان که توسط ابن شطوی کتابت شده است. این نسخه هم‌اکنون در کتابخانه الاحقاف تریم موجود است و معلوم نیست چه وقت و چگونه به آنجا منتقل شده است. این بخش از نسخه التبیان، در حقیقت بخش پنجم تفسیر بوده که از ابتدای سوره صافات تا آخر قرآن کریم را شامل می‌شود. چنانکه از ابتدا و انتهای نسخه برمی‌آید، ابن شطوی (کاتب دانشمند)، نسخه کامل التبیان را برای استفاده شخصی خویش و با دقت استنساخ نموده است و با توجه به تاریخ شروع استنساخ بخش دوم موجود این نسخه (یعنی همین نسخه حضرموت، در مقایسه با بخش اول: نسخه مرحوم آیه‌الله بروجردی)، که در ۴ (؟) ربیع‌الآخر ۵۹۴ ق است، می‌توان تصور نمود که کاتب درست یک ماهی پس از انجام کتابت جزء چهارم (یعنی بخش اول موجود نسخه) - که هم‌اکنون در بروجرد موجود است - نسخه برداری جلد پنجم را آغاز نموده و در صبح شنبه ۱۱ صفر سال ۵۹۵ کتابت این بخش را به پایان برده است. کاتب در آغاز از مؤلف کتاب چنین یاد می‌کند: «الجزء الخامس من کتاب التبیان فی تفسیر القرآن تألیف الشیخ الامام العالم ابی جعفر محمد بن الحسن الطوسی رحمه‌الله...». در امضای پایان نسخه، کاتب از تفسیر به

البیان نام می‌برد و دست آخر بر «محمد و اهل بیت طاهرین» درود می‌فرستد. در این نسخه، بر روی برگ نخست، این عبارت توسط کاتبی متأخر و به خط یمنی ثبت شده است:

«فأفهم أن هذا الكتاب مصنّفه معتزلی فاحذر من توجیهه لمذهبه».

بر روی برگ نخست نسخه به خط کاتب آمده است که تعداد کراسه‌های (جزوه‌های) این نسخه، ۳۳ عدد و قوائم آن ۳۲۴ قائمه است. تمامی نسخه‌های التبیان (در ۵ جلد) نیز که به کتابت این عالم بوده، چنانکه بر روی برگ نخست جلد ۵ (نسخه‌ی تریم) آمده، ۱۶۴ کراسه و تعداد اوراق آن ۱۶۴۴ برگ بوده است.

اینک باتوجه به شرح نسخه‌برداری این شطوی می‌توان بیان داشت که کاتب عالم ما مجموعه این اثر را رونویسی کرده که متأسفانه تاکنون اطلاعاتی از بخش‌های سه‌گانه نخستین آن در جایی ثبت و ضبط نشده است. از مقایسه این دو بخش از نسخه‌ی التبیان با دیگر نسخه‌های کهن کتاب، استنباط می‌گردد که کتابت این شطوی، اگرچه نسبت به برخی موارد یاد شده، اندکی متأخر است، لیکن یکی از کاملترین نسخه‌های کهنه‌ی التبیان قلمداد می‌شود و شاید در برخی بخش‌های کتاب، کهنه‌ترین نسخه موجود، همین دو نسخه‌ی کتابت این شطوی باشد. یکی از نکات بسیار جالب توجه در این نسخه (نسخه‌ی تریم) که می‌تواند ربط آن را به ایران نشان دهد، مهری است که در گوشه‌ی برگ نخست این نسخه قرار گرفته است. دوست تاریخدان من جناب سیدعلی موجانی در این باره توضیح داد که: «این مهر که از ظاهر آن می‌توان استنباط نمود که در ایران ساخته شده، عبارت جمال‌الدین الحسینی را بر خود دارد که نشان از نام آخرین مالک ایرانی نسخه است. باتوجه به فقدان دسترسی به نسخه‌ی بروجرد و قیاس این دو اثر، بر اساس حدس می‌توان این فرض را مطرح نمود که هر دوی نسخه‌ی بروجرد و الاحقاف متعلق به سیدجمال‌الدین واعظ اصفهانی بوده که در جریان استبداد صغیر از تهران با لباس مبدل متواری و عازم عتبات عالیات گردید. با این وصف نامبرده در مسیر راه شناسایی شد و در بروجرد چند هفته‌ای را در حبس ماند و سرانجام توسط حاکم بروجرد امیر افخم قراگزلو به قتل رسید. باتوجه به انتساب سیدجمال‌الدین واعظ به سادات جبل عامل دور از ذهن نخواهد بود اگر استنباط شود مجموعه این دو جلد از تفسیر به صورت میراث خانوادگی نزد سیدجمال بوده و وی قصد داشته این مجموعه را به همراه خود به عتبات عالیات منتقل نماید».

اینجانب احتمال می‌دهد که یک جلد از تفسیر تبیان توسط سیدجمال واعظ به شخصی فروخته شده که او (و یا یکی دو واسطه‌ی دیگر) آن را در ایام حج به حجاز برده است و به یک حاجی یمنی (و ترجیحاً از علمای شافعی جنوب یمین در منطقه‌ی حضرموت) فروخته و یا واگذار کرده است و اینچنین این نسخه که زمانی در ایران بوده، سر از یمین در آورده است، در حالی که نسخه‌ی دوقلوی آن همچنان در بروجرد ماند و دست آخر در اختیار مرحوم آیه‌الله بروجردی قرار گرفت، و الله اعلم بمصائر الامور.

پانویس ها :

۱. برای شرح احوال او نک: منذری، التکملة لوفیات النقلة، به کوشش بشار عواد معروف، بیروت، ۱۴۰۸ ق/ ۱۹۸۸ م، ۳/۳۴۵؛ ابن فوطی، مجمع الاداب فی معجم الائتلاف، انتشار از سوی محمد کاظم محمودی، تهران،

مرکز چاپ و انتشارات وزارت ارشاد، ۴۷۷/۵؛ ذهبی، تاریخ الاسلام، به کوشش عمر عبدالسلام تدمری، بیروت، سنوات میان ۶۲۱ - ۶۳۰ ق، ص ۳۸۶.

۲. نک: علامه سید عبدالعزیز طباطبایی، «حیة الشیخ الطوسی و مشایخه»، مقدمه بر الفهرست شیخ طوسی، تحقیق عبدالعزیز طباطبائی، قم، ۱۴۲۰ ق، ص ۱۹، حاشیه؛ براساس نسخه‌ی تبیان در بورسای ترکیه.

۳. چنانکه در الذریعة آقا بزرگ طهرانی (۳/۳۳۰) آمده، این نسخه به کتابت محمد بن محمد بن علی است و از آن در تاریخ آخر شعبان ۵۶۶ فراغت یافته است. این نسخه بنا بر گزارش آقابزرگ، نخست نزد مجدالدین نصیری پدر فخرالدین نصیری موجود بوده است. آقابزرگ در جایی دیگر (نک: الاوار الساطعة فی المائة السابعة [طبقات اعلام الشیعه قرن ۷ ق]، به کوشش علینقی منزوی، بیروت، ۱۹۷۲ م، ص ۱۷۲)، این نسخه را یکی از مجلدات نسخه‌ی شماره ۱۰ می‌داند که پس از این، از آن سخن خواهیم گفت. در این صورت جای این پژوهش هست که چرا کاتب، بخش‌های آغازین التبیان را سالها پس از بخش‌های پسین‌تر نوشته است!

۴. برای این نسخه‌ها، نک: سید محمود مرعشی، «شصت و سه نسخه‌ی خطی نفیس»، میراث اسلامی ایران، به کوشش رسول جعفریان، دفتر اول، قم، ۱۳۷۳ ش، ص ۴۵۳ - ۴۵۵؛ سید جعفر حسینی اشکوری و سید صادق حسینی اشکوری، فهرست نسخه‌های عکسی مرکز احیاء میراث اسلامی، قم، ۱۳۷۷ ش، ج اول، شماره‌های ۱۱، ۱۲، ۲۶۵، ۳۲۹؛ محمدعلی حائری، فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه‌ی حضرت آیه‌الله العظمی مرعشی نجفی، قم، ۱۴۱۱ ق، ۱/۳۳ - ۳۴، ۷۹ - ۸۲، ۳۶۵ - ۳۶۶؛ علامه سید عبدالعزیز طباطبایی، همانجا؛ مقدمه‌ی التبیان، ج اول، چاپ جامعه مدرسین، ضمن معرفی نسخه‌های اساس طبع.

۵. نک: آقا بزرگ طهرانی، الناس فی القرن الخامس، به کوشش علینقی منزوی، بیروت، ۱۳۹۱ ق/ ۱۹۷۱ م، ص ۳۱ - ۳۲.

۶. نک: سید جعفر اشکوری، همان، ۱/۲۷. این نسخه هم‌اکنون در کتابخانه‌ی مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۶۱۴۷ نگاهداری می‌شود. نسخه‌ی مورد نظر از آیه ۴۳ سوره مائده تا آیه ۷۳ سوره انعام را داراست.

۷. نک: آقابزرگ طهرانی، الثقات العیون، به کوشش علینقی منزوی، بیروت، ۱۳۹۲ ق/ ۱۹۷۲ م، ص ۲۹۱.

۸. نک: الذریعة، ۳/۳۲۹ - ۳۳۰. ابن علی بن یحیی را آقا بزرگ با ابوالحسن علی بن یحیی بن علی الخیاط سوراوی، عالم امامی سده ۶ و ۷ ق یکی می‌داند؛ نک: الاوار الساطعة فی المائة السابعة، ص ۱۱۹.

۹. نک: الاوار الساطعة، ص ۱۷۱ - ۱۷۲.

۱۰. نک: الذریعة، ۴/۲۶۶ - ۲۶۷ حاشیه.

۱۱. نک: الثقات، ص ۸۱.

۱۲. نک: سید جعفر اشکوری، همان، ص ۲۹ - ۳۰. در اینجا شطوی، به صورت سطولی خوانده شده است.